

УДК 37.091.12:005.745](091)(262.54-210.5-17)

І. Ф. ШУМІЛОВАдоктор педагогічних наук, доцент
Бердянський державний педагогічний університет**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ М. О. КОРФА
В ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАЛІТРИ
ПІВНІЧНОПРИАЗОВСЬКОЇ ЗЕМСЬКОЇ ШКОЛИ**

Стаття присвячена характеристиці організаційно-педагогічної діяльності М. Корфа в збереженні поліетнічності північноприазовської земської школи. На основі всебічного та ґрунтового аналізу статистичних збірників північноприазовських земств визначено провідні тенденції розвитку регіональної початкової освіти. Головною з них є зміна ставлення громадськості до початкової освіти: посилення акценту на підготовці свідомих майбутніх господарів, зростання ціннісного ставлення до сільськогосподарських знань. Встановлено, що всі ці події відбувалися завдяки прогресивній освітній діяльності повітових земських управ, про що неодноразово зазначав як М. Корф, так і численні міністерські перевіряючі.

Ключові слова: організаційно-педагогічна діяльність М. Корфа, північноприазовська земська школа, поліетнічна спрямованість земської школи, педагогічна дифузія земської школи.

На сьогодні для розвитку людства характерні глобалізаційні та інтеграційні зміни, які охопили всі сфери життя суспільства. У зв'язку із цим закономірною відмінною рисою ХХІ ст. є пошук універсальної моделі нової української школи, спрямованої на формування гармонійно розвиненої творчої особистості. Досягнення цього ідеалу можливе лише шляхом ретельного вивчення, глибокого усвідомлення й узагальнення досвіду розвитку національної системи освіти. У Північному Приазов'ї наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. вона складалась історично на ґрунті полікультурних традицій у поєднанні з урахуванням багатонаціонального складу населення регіону (болгари, німці, українці, росіяни, греки, вірмени, євреї тощо). Вивчення історико-педагогічної спадщини дасть змогу уникнути повторення помилок, сприятиме максимальному застосуванню кращих здобутків минулого. З огляду на це звернення до дослідження проблеми розвитку земської освіти в Північному Приазов'ї набуває виняткового науково-практичного значення.

Певні проблеми розвитку поліетнічного соціуму стали предметом різних досліджень. Так, етнонаціональні проблеми в освіті розглядали у своїх працях В. Андрущенко, В. Євтух, О. Майборода та ін.

Проте організаційно-педагогічну діяльність М. Корфа в аспекті збереження поліетнічних традицій Північноприазовської земської школи окремо не розкрито, що й зумовлює актуальність дослідження.

Метою статті є визначення пріоритетних тенденцій становлення земської школи Північного Приазов'я кінця ХІХ – початку ХХ ст. на поліетнічних засадах.

Вагомим чинником освітньої діяльності Бердянського та Мелітопольського земств Таврійській губернії, Маріупольського та Олександрівського Катеринославської губернії кінця XIX – початку XX ст. була поліетнічна спрямованість в організації початкової освіти регіону, яка виявилася в досить енергійній, гармонійно налагодженій і водночас достатньо самостійній роботі зі створення розвивальної, практичної, релігійної, поліетнічної земської школи. У багатьох аспектах повітові земства Північного Приазов'я по-різному уявляли собі модель земської школи, а також ступінь участі в її організації сільських громад та духовенства [15; 16; 20].

Водночас у процесі формування земствами концепції початкової освіти 60–80 рр. XIX ст. у діяльності земств виникали питання, у вирішенні яких органи місцевого самоврядування регіону були одноставними й приймали рішення без загальних обговорень з ініціативи М. Корфа. Це стосується обов'язковості та безкоштовності початкового навчання для дітей шкільного віку, будівництва шкільних приміщень і фінансової підтримки національних початкових шкіл регіону.

У німецькій менонітській Гальбштадтській волості Бердянського повіту в кожній з 32 колоній діяли училища, в яких працював 41 учитель і навчалось 1432 учні. Училища утримувалися на кошти самих колоністів, від земства також надходила досить значна допомога. Аналіз звітів членів Бердянської земської управи свідчить про збільшення асигнувань Бердянського земства на утримання менонітських шкіл. Так, на вечірньому засіданні 23 вересня 1891 р. було оголошено заяву Молочанської менонітської училищної ради. Завдяки грошовій допомозі, яку Бердянське земство надавало школам Гальбштадтської та Гнаденфельдської волостей, ці навчальні заклади були забезпечені російськими книжками для читання, підручниками [20, с. 886, 891].

Діячі Маріупольського земства усвідомлювали перспективи значного фінансування земських шкіл не тільки для грецького населення (частка якого ув складі жителів повіту дорівнювала 34%), а й для подальшого процвітання, розвитку та зміцнення промислово-господарської й культурної сфер життя регіону. У 1904 р. члени Маріупольського земства ухвалили рішення про утримання грецьких шкіл на власні кошти [12, с. 101].

Якщо на початку 80-х рр. XIX ст. на школи в грецьких селах земство асигнувало більше 15 тис. крб на рік, то в кінці XIX ст. ця сума зросла до 27,3 тис. крб [10, с. 145]. У прагненні максимально повно задовольнити освітні запити греків члени Маріупольської земської управи не шкодували матеріальних витрат для відкриття в селах навіть кількох початкових шкіл. Документи свідчать, що в кінці XIX ст. у грецьких селах Сартана, Мангуш, Малий Янісоль було по два початкових земських училища [10, с. 105]. Грецькі училища стали одними з перших земських початкових закладів у Маріупольському повіті – «колисці, – за висловом М. Корфа, – земської народної школи в Росії». Отже, якщо до 1867 р. грецькі громади відкривали 1–2 парафіяльні школи на рік, то після реформи кількість початкових закла-

дів різко збільшилась: 1867 р. було влаштовано 6 земських шкіл, 1868 р. – 14, 1869 р. – 6, 1870 р. – 7 шкіл. Загалом на 1870 р. у 25 грецьких селах діяла вже 21 земська школа (1143 учні), і їх кількість, як і число дітей, що отримали можливість здобувати в них освіту, невпинно зростала. Так, уже на 1900 р. у грецьких селах на кошти земства й сільських громад діяло 47 шкіл, у яких навчалося 4997 учнів, тобто кількість учнів у земських школах грецьких сіл у 1900 р. порівняно з 1870 р. зросла на 22,9% [11, с. 311]. На навчання одного учня в цих школах у 1900 р. Маріупольське земство витрачало вже 16 крб (тоді як у 1870 р. – 9,50 крб). Повітова училищна рада (протокол від 17 вересня 1900 р.) із цього приводу визнавала доречність збільшення коштів на земські школи в грецьких селах [11, с. 392].

Серед документів Маріупольського земства зберігаються прохання громади грецького селища Чермалика стосовно грошової позики на відкриття та ремонт шкіл, підписане 28 грамотними особами з 272 членів громади (аналогічні документи в кінці XIX – на початку XX ст. були подані жителями сіл Волноваха, Чердакли та інших, підписані відповідно 35 із 190 та 76 з 272 осіб). Це свідчить про те, що, незважаючи на чималі зусилля, яких докладали члени земської управи для розвитку освіти, спочатку грецькою, а згодом – російською мовою та певні досягнення її в цьому напрямі (велика кількість початкових навчальних закладів і значний відсоток учнів серед грецької молоді), поширення навіть елементарної грамотності серед приазовських греків на кінець XIX ст. все ще не було на належному рівні. Однак уже в той час земська громада Маріупольщини багато зробила для розвитку в повіті початкової освіти, яка для багатьох грецьких дітей стала першою сходинкою до майбутньої професійної діяльності [11, с. 27].

З ініціативи М. Корфа земства не шкодували коштів для спорудження їх з міцних та нових будівельних матеріалів, зокрема негорючих, із дотриманням санітарно-гігієнічних вимог. За цими ознаками регіональні земські школи відрізнялись від багатьох міністерських та переважної більшості церковнопарафіяльних шкіл. У Маріупольському повіті земські школи будували із цегли, покривали жерстю та черепицею, тоді як церковнопарафіяльні школи були глинобитними із солом'яними дахами. Для садиби земської школи відводили в середньому 1,34 десятини, для міністерської – 0,86 десятини, церковнопарафіяльної – 0,51 десятини. При земських школах влаштовували городи, теплиці, сади, виноградники, пасіки [11]. Земські школи Маріупольського повіту мали підсобні приміщення, квартири для вчителів [20, с. 346].

Земська школа Північного Приазов'я мала особливості. «Як і всяка людина має свою фізіономію, яка відрізняє його від найбільш схожих з ним людей, – писав М. Корф, так і всяка школа буде зберігати свою особливу фізіономію в середовищі інших шкіл» [5, с. 37]. При цьому він мав на увазі Нововасилівську земську школу Бердянського повіту, яку він відвідав у квітні 1874 р. під час своєї спеціальної педагогічної подорожі. Визначаючи особливості цієї православної школи, М. Корф звернув увагу на «пе-

дагогічний дух», на майже родинні стосунки між учителем П. Вихляєвим та 44 учнями, на блискучі успіхи дітей молодшого відділення в опануванні грамоти тощо. Зокрема, М. Корф дав таку характеристику педагогічної атмосфери цієї школи: «Ви заходите до цієї школи – й перед вами не школа, а сім'я, тільки сім'я з 44 учнів, чисто одягнутих..., ласкавих, привітних, веселих, благовихованих дітей, які належали до найбільш бідніших родин мало-російського села..., 29 учнів молодшого класу цієї школи п'ять місяців тому, не знаючи жодної літери, всі читають як одна людина, відносно жваво і безпомилково пишуть слова зі звуковими труднощами...; вчитель, який ні від кого не отримував педагогічних вказівок, але сильно закоханий у дітей та свою справу, і настільки глибоко вникнув у моє методичне керівництво “Русская начальная школа”, що представив нам школу, яка привела нас у захват» [5, с. 37]. М. Корф справедливо назвав вчителя «фанатом справи», звернувши увагу на той факт, що він ще проводить уроки співу, і за короткий час (а школу було відкрито 1871 р.) зумів організувати «весьма благозвучно поющий церковний хор». На думку педагога, завдяки вчителю П. Вихляєву, школа «твердо стала на шлях раціонального розвитку» і її очікує блискуче майбутнє, якщо вона не зверне від обраного шляху й буде просуватися у своєму розвитку [5, с. 37].

Крім того, М. Корфом було визначено деякі тенденції в розвитку Нововасилівської земської школи 1874 р. Ця школа дійсно працювала в режимі «раціонального розвитку» [5, с. 39]. Дані звіту Бердянських земських зборів про стан народної освіти у повіті у 1900 р. називають кількість учнів – 222, засвідчують їх успіхи в опануванні природознавства, мови, географії, природи рідного краю, сільськогосподарської культури [20, с. 701]. Цікаво простежити й долю вчителя П. Вихляєва, який 1885 р. за свою педагогічну працю був нагороджений медаллю «За усердие» на Олександрівській стрічці, яка була призначена для носіння на грудях [20, с. 281]. У списку призначення вчителів та вчительок земських шкіл Бердянського повіту на 1 січня 1896 р. ми зустрічаємо прізвище П. Вихляєва, який вчителював у Андріївській земській школі № 1 уже разом з дружиною Деспіною Борисівною, котра закінчила вчительську школу в Санкт-Петербурзі [13, с. 27].

Однією з головних тенденцій розвитку початкової школи регіону є те, що північноприазовська земська школа розвивалася на основі етнічної педагогічної дифузії, яка тісно пов'язана з етнорегіональною специфікою національних шкіл, оскільки зумовлена природними, економічними та іншими обставинами різнобічної взаємодії українців, болгар, росіян, греків і німців Північного Приазов'я. Це природний фактор педагогічної дифузії, а саме близьке розташування селищ переселенців як з Німеччини, Болгарії, так і з України та Росії. Аналіз списку населених пунктів Таврійської губернії свідчить, що вздовж лівої та правої сторін поштового шляху «Мелітополь – Маріуполь» сусідами були православне населення болгарських, козацьких та російських селищ [18, с. 102].

Болгарська колонія Райнівка і поряд – селище козаків Ново-Олександрівка; колонія російських переселенців з Добруджі Дмитрівка та болгарська колонія Богданівка; селище козаків Воскресенське та болгарська колонія Степанівка [3, с. 25–26]. Як компактне розташування та проживання різних етносів на території Північного Приазов'я позначалося на специфіці педагогічної справи в школах цих близько розташованих різнонаціональних селищ? Навчально-вихований процес у православних земських школах болгар, росіян, українців мав деякі спільні риси та був спрямований на виховання дітей у морально-релігійному дусі, на розвиток мислення дитини, на індивідуальне національне забарвлення. Саме на цю обставину звернув увагу М. Корф у педагогічній подорожі по селах Бердянського повіту з 24 квітня по 1 травня 1874 р., під час якої він не тільки перевіряв знання учителів та методи їх роботи, а й сам провів 22 показових уроки арифметики, письма, звукового навчання грамоти, пристосовуючи кожен урок до завдань конкретної школи та враховуючи національність учнів [20, с. 514].

З позиції сучасної педагогіки можна дати пояснення педагогічній дифузії земської школи на основі розкриття питань народності, етнізації особистості, природо- і культуровідповідності, народознавчого підходу, національних особливостей сімейного виховання тощо [8, с. 88–89]. Варто визнати, що однаковими для цих селищ були народно-календарні православні звичаї (свята Миколая, Катерини, Варвари, Різдва, Водохреща, Василя, Великодня, Святого Юрія, Миколи Чудотворця тощо). Правила й неписані закони народної (російської, болгарської, української) педагогіки передавали з покоління в покоління через обряди, звичаї, пісні, казки, легенди, а культурна спадщина народів, які жили поруч і мали деякі національні відмінності (одяг, шлюбно-весільні звичаї, народна кулінарія, повір'я, ремесла тощо), будучи складовою національної культури, стверджувала принцип демократизму виховання. Тут знайшли своє відображення й любов до Батьківщини, і повага до людей, і працелюбність, і поміркованість, і скромність й інші риси, що відповідають народним ідеалам. Цікаво, що все це знаходило своє відображення в праці та творчості учителів, що є зафіксованим у документах земських шкіл Північного Приазов'я [4, с. 86; 7, с. 27]. Комбінація всіх або частини вказаних чинників продовжувала поліетнічні варіанти морального виховання українських, російських та болгарських учнів у родинях та школах селищ Райнівка, Новоолександрівка, Дмитрівка, Богданівка, Воскресенка тощо. Земська школа набирала стійкої тенденції поліетнічної спрямованості навчально-виховного процесу.

Аналіз «Звітів Олександрівської повітової училищної ради», автором яких був М. Корф, дав змогу відтворити особливості болгарських шкіл у Бердянському повіті другої половини XIX ст., що буде ще одним важливим доказом поліетнічного характеру земської школи північноприазовського соціокультурного простору [6]. Відвідавши 1874 р. школу в болгарському селі Романівка (колишнє Тогайли, де налічувалося 105 дворів, 266 чоловіків

та 274 жінки), М. Корф писав, що ця школа – «щегольская», зроблена із цегли, населення ставиться до неї «сочувственно», забезпечена вона всіма посібниками. У школі села Цареводар учні швидко й свідомо розв'язують арифметичні задачі, вони вельми ґрунтовно засвоїли перші 26 статей «Нашего друга» з усіма граматичними та логічними вправами [5, с. 36–37].

Проаналізовані звіти М. Корфа та інші першоджерела дозволили виявити певні особливості болгарських шкіл Північного Приазов'я. Вивчення архівних документів засвідчує, що на 20 жовтня 1867 р. у 16 населених пунктах Північного Приазов'я вже було відкрито болгарські школи, в яких навчалося 838 учнів, з них хлопчиків – 770, дівчаток – 66 [13, с. 35; 2, с. 34–35].

Жителі болгарських колоній (Андрівка, Трояни, Софіївка, Полоузівка, Преслав, Інзовка, Мануйлівка, В'ячеславка, Цареводарівка, Ботієво, Варварівка, Єленівка, Романівка, Коларівка) принесли у Приазов'я свою давню любов до знань, книг, школи. Випускник болгарської школи в селі Преслав, видатний історик-слов'янознавець М. Державін писав про болгар як про народ дуже працьовитий, економний, зі спокійним характером, чесний у справах, ощадливий. Саме ці якості домінували у вихованні дітей у болгарських родинах та школах [2, с. 48]. У болгарських школах, відкритих на початку 60-х рр. XIX ст., дітей навчали Закону Божого, болгарської та російської мов, арифметики, елементів історії, особлива увага приділялась болгарській історії, географії. Естетичні та патріотичні почуття учнів виховували на уроках співів, на яких значна увагу приділяли народній пісні та церковному співу.

Треба звернути увагу й на такий факт, що спочатку навчання в школах було рідною болгарською мовою. Це було зумовлено рядом пільг за «Статутом про колонії іноземців». З 1877 р. у школах іноземців-колоністів більшість предметів почали викладати російською за умови, «чтобы природный язык учащихся и Закон Божий их исповедания преподавались на природном языке их...». Цей русифікаторський підхід впливав з опублікованих 1870 р. «Правил о мерах к образованию инородцев» [2, с. 33].

Наприкінці 60-х рр. XIX ст. у зв'язку з перетворенням болгарських шкіл на земські відбулися значні позитивні зміни в навчально-виховному процесі. По-перше, до кінця XIX ст. різко зросла кількість школярів: хлопчиків з 770 до 2810, тобто у 3,6 разу, а дівчаток-учениць – з 66 до 1342, тобто у 20 разів [2, с. 48]. По-друге, змінився як зовнішній, так і внутрішній вигляд болгарських земських шкіл. Новозбудовані школи в селах Романівка, Нельгівка, Степанівка мали зручні, переважно цегляні просторі приміщення, що були непогано умебльовані. Трансформувався й внутрішній, глибинний зміст болгарської земської школи, визначилися її цілі та ціннісна система, окреслилися нові форми й методи навчання та позашкільної роботи. На цей час Бердянське земство визнало головним завданням болгарської земської школи «прагнення до розвитку у школярів

індивідуальних здібностей, а також самостійності в опануванні основ наук та мистецтв» [20, с. 232].

Це можна підтвердити й поліетнічними особливостями північно-східної частини Бердянського повіту, що межував з маріупольським повітом. На північ від Бердянська уздовж поштового Ростовського тракту мирно співіснували вірмени, німці; козаки двох поселень: Ново-Спасівки та козачої станиці Петрівка; греки – селище Гурзуф [1, с. 110].

У Північному Приазов'ї німецькі школи за повітами були розподілені так: у Бердянському – 66 початкових та 3 центральні; Мелітопольському – 37 початкових та 1 центральна; у Маріупольському – 17 початкових шкіл; у південній частині Олександрівського повіту – 6 початкових шкіл, які утримувалися як на кошти приходу, так і при громадській фінансовій підтримці повітових земств (про що йшлося раніше підрозділі). У Південній Україні німецькі школи перебували в підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ та Міністерства Державного майна, а з 1880 р. були передані до Міністерства народної освіти. Переважали початкові школи й училища. Аналіз програм цих навчальних закладів дає змогу стверджувати, що в цих школах викладали Закон Божий, біблійну історію, географію, арифметику, загальну історію, співи, малювання, російську мову, історію Росії, і ці предмети викладали німецькою. І якщо головним завданням навчальних закладів «іногородців» було «распространять между ними знание русского языка и сближать их с русским народом на почве любви к общему отечеству», то слід зауважити, що німецькі школи довгий час були у привілейованому становищі, й освіта в них не була русифікована так, як в інших [17, с. 112].

Навчальний рік у колоністських німецьких школах тривав від 1 вересня до 1–15 травня. Дітей віддавали до школи переважно в сім років. Кожний навчальний день складався з 5–6 уроків, причому дві третини всього часу відводили на вивчення арифметики, історії та географії Росії, російської мови, а третину – вивченню Закону Божого та німецької [17, с. 153]. Розподіл уроків у німецьких школах Північного Приазов'я характеризує продуманість та системність, що взагалі було притаманно німецькій педагогіці. Основні конструкції цього розподілу було використано М. Корфом при складанні навчальних планів для земських шкіл регіону.

Як свідчать звіти барона М. Корфа, німецькі вчителі знайомили учнів з найважливішими законами природи з огляду на потреби практичного життя. Зміст курсу фізики становили відомості про явища природи: дощ, сніг, град, іній; властивості фізичних тіл тощо. Учні вивчали основні хімічні елементи: азот, кисень, фосфор тощо. Цей предмет потребував унаочнення, і вчителі разом з дітьми виготовляли різні прилади, наочність [6].

Дівчат у Нейгофнугській школі навчали ручної роботи, рукоділля, причому німецькі вчителі віддавали перевагу тим ремеслам, якими займалися селяни як Ново-Спасівки, яка була розташована на відстані всього

6 верств від колонії, так і Петрівки, Нововасилівки та інших навколишніх селищ. Дійсно, аналіз протоколів засідань Бердянського земства з питань освіти дає змогу стверджувати, що німецькі вчителі брали участь у з'їздах, конференціях, зборах, на яких обговорювали різні проблеми стосовно поліпшення викладання предметів «реального циклу», а також трудового виховання. З протоколу Бердянського земства дізнаємося про те, що при Покровському жіночому училищі були організовані «ткацкие занятия», для чого були виділені гроші на придбання ткацького станка системи «Самолетъ». Учитель п. Вейжеман з Нейгофнунга відвідав це училище, ознайомився з роботою учениць у ткацькій майстерні і написав прохання про виділення управою коштів на придбання подібного станка для німецької школи з метою розвитку «этого полезного дела» [20, с. 734, 735].

На кінець XIX ст. у земських училищах Маріупольського повіту за рішеннями громад викладали, крім російської, і грецьку мову. Грецькі класи існували головним чином у селах з елліномовним населенням: Чермалику, Сартані, Малому Янісолі, Карані, Гнатівці [19, с. 127]. Кількість дітей, що бажали навчатися рідною мовою, удвічі перевищувала кількість учнів у російських класах тих самих училищ. Але внаслідок проваджуваної з боку уряду й місцевості влади русифікаторської політики та через відсутність будь-якої підтримки з боку училищної ради й земських органів, брак необхідних методик і підручників грецькою мовою, а також достатньої кількості кваліфікованих вчителів, викладання грецької мови в земських школах Маріупольського повіту поступово припинилось. Наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. у Старому Криму та Малому Янісолі в початкових школах ще працювали вчителі, які отримали свідоцтво на право викладання грецькою. Але згодом один з них, К. Георгіаді, через відсутність спеціальних навчальних посібників був змушений покинути навчання грецькою й перейти до викладання російською. Повітова училищна рада із цього приводу визнавала: «...зрозуміло, що якби Георгіаді навчав учнів грецькому читанню і письму, давши в руки учням Псалтир та Октоїх, він не приніс би школі ніякої користі і мучив би дітей неусвідомлюваним довбанням та машинальним заучуванням незрозумілих для них псалмів». Сам учитель був змушений, «навчаючи учнів, удосконалюватись у володінні російською мовою». Інший викладач Ф. Малтизов, залишив Малоянісольську земську школу на вимогу попечителя і повітової училищної ради, які екзаменували його учнів з російської мови і визнали результати навчання незадовільними. У 1871 р. він відкрив приватну школу в селі Волноваха (Бугас), де до того часу не було жодного початкового навчального закладу [9, с. 86, 105].

Більшість грецьких сільських громад з неприязню зустріли русифікацію шкіл, яку потягла за собою земська реформа в освіті. «На самому початку... на перетворення старої школи на нову було багато нарікань і невдоволення з боку народу, якому здавалося, що священний дім, призначений для виховання їхніх дітей за божественними книгами, обертають на

якусь чудну школу, де, замість освячених їхніми предками альфавіта, викладають незрозумілу для них азбуку» [14, с. 102].

Однак документи Маріупольської земської управи дають підстави стверджувати, що насправді в подальшому своєму розвитку грецька школа ставала русифікованою, але розвивальний, трудовий, релігійний (православний) принципи були системотвірними в її педагогічній системі. Школа була національно-освітнім осередком греків. Майже всі свята в них певним чином були пов'язані з релігійним календарем, що позначалося на стані виховного процесу в школі. Різні звичаї, традиції та обряди супроводжували греків протягом усього їх життєвого шляху – від народження до смерті. Наприклад, Курем – найбільш шанований греками звичай. Він і сьогодні зберігся в більшості грецьких сіл Маріупольщини і являє собою свято грецької національної боротьби, забарвлене музикою, піснями, танцями.

Таким чином, виплекане століттями грецьке естетичне виховання в поєднанні з фізичним розвитком дитини, що являє собою синтез найвищої давньої грецької культури, був важливим компонентом поліетнічної земської педагогіки Північного Приазов'я. Усе зазначене дає підстави стверджувати про своєрідність початкового освітнього простору Північного Приазов'я другої половини XIX ст., який визначався синтезом гуманної української та російської, реальної болгарської, предметно-практичної німецької та естетичної грецької педагогік. Це засвідчує стійку тенденцію педагогічної дифузії в навчально-виховному процесі початкових шкіл регіону.

Висновки. Кількісна і якісна динаміка змісту освіти німецьких, грецьких, болгарських та інших початкових шкіл у регіоні підкреслює наявність стійкої тенденції європейської спрямованості як педагогічної думки, так і навчально-виховного процесу нової початкової земської школи.

Таким чином, повітові земства Північного Приазов'я виступали ініціаторами багатьох починань освітнього характеру: значної фінансової підтримки народної школи (у середньому 48,7% від загального бюджету, а Бердянське земство – понад 50%, тоді як витрати держави на потреби освіти не перевищували в досліджуваній період 2% бюджету); творчому обміну інформацією щодо освітніх справ з прогресивними українськими земствами – Полтавським та Харківським. А вже через 25 років існування в регіоні раціональної земської школи селяни, які спочатку дивились на школу як на «марний задум, пустку», почали ставитися до неї з повною довірою й відповідною повагою до її вчителів. Ця стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми. Перспективними напрямками дослідження вважаємо розкриття фінансування земських шкіл сільськими громадами.

Список використаної літератури

1. Александрович И. Э. Краткий обзор Мариупольского уезда. Мариуполь, 1897. 116 с.
2. Державин Н. С. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). София : Мартилен, 1914. 260 с.

3. Дувин И. П. Дмитриевская волость Бердянского уезда. Симферополь, 1912. 70 с.
4. Журналы Александровского Уездного Земского Собрания XXXIX очередной сессии 1904 г. Александровск, 1905. 330 с.
5. Корф Н. А. Доклад почётного члена Московского университета барона Н. А. Корфа Бердяньскому уездному земскому собранию. *Народная школа*. 1875. № 2. С. 34–46.
6. Корф Н. А. Отчёты Александровского Училищного Совета. Санкт-Петербург, 1867–1875. 234 с.
7. Общий очерк состояния народных училищ Таврической губернии за 1892 год. Составлен директором народных училищ на основании ст. 23 Положения о народных училищах. Бердянск : Типография Э. Килиус и К°, 1893. 80 с.
8. Основи національного виховання : Концептуальні положення / Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчук З.О. та ін. Київ, 1993. 152 с.
9. Отчёт Александровского Уездного Земского собрания Екатеринославской губернии за 1870–1871 учебный год. Екатеринослав, 1871. 140 с.
10. Отчёт Мариупольской уездной земской управы очередной сессии земского собрания за 1881 год Мариупольскому уездному собранию очередной сессии 1882 года. Мариуполь, 1882. 226 с.
11. Отчёт Мариупольской уездной земской управы за 1899 г. очередной сессии земского собрания 1900 г. Мариуполь, 1900. 401 с.
12. Отчёт Мариупольской уездной земской управы за 1911 г. очередной сессии земского собрания 1912 г. Мариуполь, 1912. 519 с.
13. Очерки деятельности Бердянского уездного земства по народному образованию (1866–1896 гг.) Бердянск, 1897. 54 с.
14. Протоколы Мариупольского уездного земского собрания третьей очередной сессии с 13 по 21 сентября 1871 г., с приложениями. Екатеринослав, 1872. 186 с.
15. Сборник докладов и постановлений Екатеринославского земства по вопросу о народном образовании с 1873 по 1895 год. Катеринослав : Типолитография В. А. Безкова, 1896. Ч. II. 348 с.
16. Сборник постановлений Мариупольского земства по народному образованию с 1878 по 1894 год : в 2 ч. Мариуполь, 1894. Ч. 2. 489 с.
17. Сергійчик В. Німці в Україні. Київ, 1994. 224 с.
18. Список населённых пунктов Таврической губернии. Бердянский уезд. Симферополь. Тип. Таврического Губернского Земства, 1914. 68 с.
19. Державний архів Донецької області (ДАДО). Фонд 110 – Маріупольська повітова управа. Оп. 1. Справа № 24. *Журнал Мариупольского уездного земского собрания чрезвычайной сессии 20 марта 1906 г.* 1906. Л. 6, 9, 127.
20. Сборник постановлений Бердяньского уездного земского собрания с 1866 по 1908 гг. : в 3 т. Москва : Тип. Московского товарищества Н. Л. Казецкого, 1910. Т. II. 887 с.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2018

Шумилова И. Ф. Организационно-педагогическая деятельность Н. Корфа в сохранении национальной палитры северноприазовской земской школы

Статья посвящена характеристике организационно-педагогической деятельности Н. Корфа в сохранении национальной палитры северноприазовской земской школы. На основе фундаментального анализа статистических сборников северноприазовских земств определены ведущие тенденции развития региональной начальной школы. Главной из них выступает изменение отношения общественности к начальному образованию: усиление акцента на подготовке сознательных будущих хозяев, увеличение ценно-

стного отношения к сельскохозяйственным знаниям. Установлено, что все эти события происходили благодаря прогрессивной образовательной деятельности уездных земских управ, что неоднократно отмечали как Н. Корф, так и многочисленные министерские проверяющие.

Ключевые слова: организационно-педагогическая деятельность Н. Корфа, северноприазовская земская школа, полиэтническая направленность земской школы, педагогическая диффузия земской школы.

Shumilova I. Organizational-Pedagogical Activity of N. Korf in Preservation the National Palette of the Northern Priazov Zemsky School

The article is devoted to the characterization of organizational and pedagogical activity of M. Korf in preserving the national palette of the North Priazovsky Zemsky School. On the basis of comprehensive and thorough analysis of statistical collections of the Northern Priazov zemstvos, the leading tendencies of the development of regional primary education are determined. The main of them is the change in public attitudes towards primary education: the emphasis on preparing for the conscious future owners, the growth of value attitude to agricultural knowledge. It was established that all of these events occurred due to the progressive educational activity of the county Zemstvo governorate, which has repeatedly defined both M. Korf and numerous ministerial auditors.

The formation and development of zemstvo schools of the Northern Priazov region of the late nineteenth and early twentieth centuries was conditioned by a number of socio-political, socio-economic, cultural and educational prerequisites, among them: the development of capitalist relations, which contributed to the economic growth of the region; complex migration processes that caused the appearance in the Ukrainian region of a picture of ethnic societies, which explained the tendency to create a ramified system of elementary schools; active educational activities of the North Preazov district zemstvos (Berdyansk, Melitopol, Mariupol, Oleksandrovsk); their financial support for rural and colonial schools, out-of-school education; cultural and educational activity of the outstanding pedagogue-educator M. Korfa; the high level of development of zemstvo schools as the basis for the gradual introduction of general compulsory primary education in the region.

Key words: organizational and pedagogical activity of M. Korf, northern Preazov Zemsky school, polyethnic orientation of Zemsky school, pedagogical diffusion of Zemsky school.